

Borana Morić-Mohorovičić

RUKOPISNA SLOVNICA TALIJANSKOGA JEZIKA DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA

dr. sc. Borana Morić-Mohorovičić, Filozofski fakultet, bmorice@ffri.hr, Rijeka

izvorni znanstveni članak

UDK 811.131.1'36:811.163.42

811.163.42-05 Parčić, D. A.

rukopis primljen: 19. 3. 2015.; prihvaćen za tisak: 21. 5. 2015.

Ormar s oznakom Miscellanea u Biskupskome arhivu u Krku čuva znanstvenoj javnosti manje poznatu rukopisnu gramatiku talijanskoga jezika pisanu hrvatskim jezikom franjevca Dragutina Antuna Parčića. Iako izostaje predgovor u kojemu bi autor odredio namjenu i ciljnu skupinu gramatike, dade se zaključiti da je Parčić svoje djelo namijenio učenicima koji nakon osnovnoškolskoga obrazovanja na materinskome jeziku žele upisati gimnaziju na talijanskome jeziku. U radu se opisuju jezična rješenja koja autor bilježi u rukopisu te se nerijetko uspoređuju s onima u Grammatici della lingua slava (illirica), Parčićevoj gramatici hrvatskoga jezika pisanoj talijanskim jezikom. Na temelju se analize utvrđuje da je rukopis nedovršen te da je dijelom koncepcije zagrebačke filološke škole.

Ključne riječi: *Dragutin Antun Parčić; rukopisna gramatika; Grammatica della lingua slava (illirica); zagrebačka filološka škola*

Dragutin Antun Parčić jedan je od posljednjih gramatičara zagrebačke filološke škole. Kao učitelj je redovničke mladeži Trećega reda sv. Franje¹ ispunio važnu zadaću i napisao dvije gramatike za svoje učenike.

*Grammatica della lingua slava (illirica)*² (1873; ²1878), izdana u suton djelovanja zagrebačke filološke škole te u vremenu sve veće prevlasti hrvatskih vukovaca,³ napisana

¹ Parčić je član Trećega reda sv. Franje bio od 1854. do 1876. godine kada uz pomoć tadašnjega dakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera u čijoj je župi čekao odluku o sekularizaciji te povjesničara i proučavatelja glagoljaštva Ivana Crnčića postaje članom Hrvatskoga zavoda sv. Jeronima u Rimu gdje je ostao do smrti. Dužnost je učitelja redovničke mladeži Trećega reda sv. Franje obnašao od 1864. godine. O životu D. A. Parčića v. npr. Bonefačić 1903; Gostl 1998; Morić-Mohorovičić 2014.

² U daljnjem tekstu: *Grammatica*.

³ „Kako je utjecaj riječke i zadarske škole u 2. polovici 19. stoljeća bio zanemariv, na sceni su dvije struje, /.../ zagrebačka filološka škola /.../ na čelu s Vjekoslavom Babukićem, Antonom Mažuranićem i Adolfom

je talijanskim jezikom koji je u službenoj uporabi u Dalmaciji bio gotovo čitavo 19. stoljeće⁴. Jezik je to na kojemu su se njegovi učenici školovali i koji su uz latinski (te eventualno njemački) najbolje poznavali, premda je mnogima materinski jezik bio upravo hrvatski.

S druge pak strane, mnogim je mladim đacima bilo teško svladati talijanski jezik nakon osnovnoškolskoga obrazovanja na hrvatskome jeziku.⁵ I sam je Parčić gimnaziju u Zadru upisao gotovo dvije godine nakon osnovnoga obrazovanja na hrvatskome jeziku, što, držimo, svjedoči o trudu i vremenu potrebnom za svladavanje talijanskoga jezika. Budući da prijeko potrebnoga priručnika za početno učenje talijanskoga jezika nije bilo,⁶ Parčić ga je odlučio sastaviti. Riječ je o rukopisnoj gramatici⁷ talijanskoga jezika pisanoj hrvatskim jezikom koja se čuva u Biskupskom arhivu u Krku.⁸ O postojanju je gramatike prvi izvjestio Franjo Velčić 2004. godine.⁹

Gramatika se sastoji od dvanaest presavijenih listova formata A4 koji tvore četiri stranice, ukupno 48 nenumeriranih stranica.¹⁰ Osam je praznih stranica¹¹, što znači da ova nevelika gramatika ima (svega) 40 stranica rukom ispisana teksta.¹² Valja napome-

Verberom, glavnim gramatičarima, i vukovska s Tomom Maretićem, nespornim jezikoslovnim autoritetom dugo vremena" (Tafra 2012: 185).

⁴ Hrvatski je jezik u Dalmaciji status službenoga jezika dobio 1883. godine. Do 1887. Narodna je stranka osvojila vlast u većini gradskih općina u Dalmaciji, a Zadar je pritom ostao oazom talijanaša sve do 1916. godine kada je hrvatski jezik potpuno zamijenio talijanski. O ovoj temi v. npr. Grabovac 1964; Novak 1966.

⁵ U lipnju 1842. vlada je u Trstu donijela odredbu prema kojoj se u Primorju nastava ima držati na materinskome jeziku. Onu djecu koja žele pohađati gimnaziju učitelji su morali podučiti njemačkome ili talijanskome jeziku, ovisno o školi koju kane upisati.

⁶ Godine 1649. Jakov Mikalja objavio je *Gramatiku taliansku ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*, prvu gramatiku talijanskoga jezika pisanu hrvatskim jezikom. Svoje je djelo namijenio dalmatinskoj djeci koja latinski (*dijački*) jezik uče iz talijanski pisanih latinskih gramatika. Ipak, dva stoljeća kasnije, zbog razvoja su jezikoslovne misli Mikaljina promišljanja o jeziku bila zastarjela. O Mikaljinj *Gramatici* usp. npr. Gabrić-Bagarić – Horvat 2008.

⁷ Po uzoru na zagrebačke prethodnike Parčić svoju rukopisnu gramatiku naziva *slovnicom* („U ovoj slovnici da to bude na muku nevještim /.../“ (Parčić rkp: 7)), a gramatičare *slovnicičarima* („/.../ prijašnji slovnicičari kao u latinskom, uveli i u talijanski jezik naziv za padeže“ (Parčić rkp: 9)).

Sanda Ham nazive *slovnica* i *gramatika* ne smatra istoznačnicama pa govori o „slovnicama zagrebačke filološke škole“ (Ham 2006: 65) te „gramatikama hrvatskih vukovaca“ (Ham 2006: 65). Svoje postavke temelji na činjenici da „jezikoslovci koji slijede zagrebačku školu dosljedno u naslovima svojih djela imaju naziv *slovnica*, a jezikoslovci koji slijede vukovsku školu imaju naziv *gramatika*“ (Ham 2006: 65). Sukladno tome, u svojoj knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* (2006) govori o zagrebačkim slovnicama i vukovskim gramatikama. Usp. Ham 2006. Iako je naziv *slovnica* dijelom nazivlja zagrebačke škole, to nipošto ne opravdava tvrdnju prema kojoj *slovnica* i *gramatika* nisu istoznačnice. U protivnome ni nazive *oblikoslovlje* i *morfologija* (kalk i posuđenica) ne bismo smjeli držati sinonimima. Usp. npr. Tafra 1993a; Tafra 2013.

⁸ Na pristupu sam arhivskom materijalu zahvalna preč. dr. Franji Velčiću.

⁹ Franjo Velčić naznačuje da se radi o hrvatsko-talijanskoj gramatici. Usp. Velčić 2004.

¹⁰ Prvih je devet listova numerirano, a brojevi su zapisani u gornjem desnom uglu prve stranice svakoga lista. Također, u donjem desnom uglu svake posljednje, četvrte stanice prethodnoga lista zapisan je broj sljedećega lista.

¹¹ Po tri su prazne stranice na devetom i jedanaestom listu, a dvije su prazne stranice na desetom listu.

¹² Franjo Velčić naznačio je da je „gramatika napisana na 33 stranice formata A4“ (Velčić 2004: 43). Za potrebe ćemo ovoga rada obrađati stranice rukopisa. Pritom se u obzir neće uzeti prazne stranice, pa će numeracija biti od broja 1 do broja 40.

nuti da je svaka stranica podijeljena u dva stupca. U lijevom je stupcu zapisan tekst gramatike, a u desnom su stupcu bilješke i nadopune. Autor je u potrazi za boljim izrazom često križao tekst lijevog stupca i ispravke pisao u nastavku.

Parčićeva je rukopisna gramatika, podijeljena u 26 naslova¹³, prije svega prikaz talijanske fonetike i fonologije i talijanske morfologije, odnosno pregled talijanskoga deklinacijsko-konjugacijskoga sustava, s naznakama tvorbe riječi i sintakse. U hrvatskoj filologiji ne postoji suglasje oko toga pripadaju li gramatike u kojima je hrvatski jezik (tek) metajezik za gramatički opis stranoga jezika korpusu hrvatskih gramatika. Dosadašnje analize potvrđuju da su takve gramatike imale važno mjesto u izgradnji hrvatskoga jezika, pa se „zbog toga u proučavanju hrvatskoga književnog jezika moraju uzeti u obzir i hrvatske gramatike drugih jezika” (Tafra 1997: 99).¹⁴ Bogat nazivljem na hrvatskome jeziku, Parčićev rukopisni priručnik nerijetko pristupa komparativnom opisu dvaju jezičnih sustava iz kojih se daju iščitati mnoge značajke opisivanih jezika – talijanskoga kao ciljanoga jezika i hrvatskoga kao jezika kojim se opisuje strani jezični sustav. Pritom valja imati na umu da opis talijanskoga jezika uvjetuje način opisa hrvatske građe¹⁵ pa u obzir treba uzeti i negramatički, tj. *nevezani tekst* gramatike¹⁶.

Gramatički dio započinje prikazom abecede i opisom artikulacijsko-akustičnih vrijednosti glasova. Uz 22 slova talijanske abecede Parčić razlikuje i „četiri tudja pismena” (Parčić rkp: 1) za pisanje „stranih imena /.../ (što se inače vrlo rietko događa)” (Parčić rkp: 1): *k, w, x, y*. U *Grammatici* također dopušta mogućnost korištenja stranih grafema u materinskome jeziku koji se „koriste vrlo rijetko, i samo u stranim riječima, npr. *Torquato, Dobrowsky, Xerxes*”¹⁷. Time se pokazuje kao purist koji strane grafeme dopušta samo u stranim osobnim imenima. Parčićeva su puristička nastojanja vidljiva i u njegovim rječnicima u kojima, kao pripadnik zagrebačke filološke škole, ne napušta tronarječnu jezičnu tradiciju,¹⁸ a strane riječi zamjenjuje novotvorenicama.¹⁹

¹³ O nazivima naslova v. Morić-Mohorovičić 2014.

¹⁴ O ovoj temi usp. npr. Tafra 1997; Gabrić-Bagarić 2003; Stolac 2005.

¹⁵ Razlika je u, primjerice, broju padeža, vrsti deklinacije i konjugacije između hrvatskoga i talijanskoga jezika prouzročila izostanak nekih padeža i kategorija.

¹⁶ Sintagma *nevezani tekst* preuzeta je iz Gabrić-Bagarić 2003, a odnosi se na drugovrsne tekstove „iz gramatičkih pouka pisanih hrvatski ili iz primjera u sintaktičkim napomenama” (Gabrić-Bagarić 2003: 70).

¹⁷ „qui non comprete, usansi assai di rado, e soltanto nelle parole forestiere, p. es. *Torquato, Dobrowsky, Xerxes*” (Parčić 1878: 2).

¹⁸ Nastavljajući tradiciju normiranja jezika „na novoštokavskim temeljima uz nazočnost starijih, nenovoštokavskih (pa čak i neštoškavskih) sastavnica” (Ham 1998: 10), zagrebačka je filološka škola u književni jezik nastojala utkati jezične oblike zajedničke svim narječjima. Prema tome, iščitavati gramatike nastale u okviru zagrebačke filološke škole znači iščitavati razvojni tijek književnoga jezika od 30-ih godina 19. stoljeća, s osobitim osvrtom na ranija razdoblja, pa sve do posljednjega desetljeća 19. stoljeća kada vukovska norma, „štokavski čista i usmjerena protiv kajkavizama i čakavizama” (Ham 2006: 69) postaje temeljem književnoga jezika.

¹⁹ Parčić je u svojim rječnicima zadržao i poneke riječi stranoga podrijetla, a označavao ih je zvjezdicom. U rječnik ih je uvrstio „ne zato da bi ih preporučivao za upotrebu, usmenu ili pismenu” (Vince 1993: 82), nego zato što će puk u njima prepoznati „pučke izraze, a navlastito naše narodne pjesme” (Vince 1993: 82).

Autor *samogłase* (samoglasnike) dijeli na *tvrde: a, o, u* te *meke: e, i* bez posebne oznake, ali očito je da je kriterij za takvu klasifikaciju mjesto tvorbe samoglasnika s obzirom na razmak između jezika i nepca.²⁰ Takva je podjela autoru bila potrebna da bi lakše pojasnio izgovor pojedinih fonema ili skupina fonema talijanskoga jezika koji ovisi o tome slijedi li meki ili tvrdi samoglasnik.

Posebno su izdvojena „njekoja slova, budi sama budi u skupinah” (Parčić rkp: 1) koja se „razlikuju u izgovaranju od hrvatskoga jezika” (Parčić rkp: 1). S obzirom na to da je gramatika namijenjena učenju talijanskoga jezika učenicima čiji je materinski jezik hrvatski, u artikulacijsko-akustičnim vrijednostima pojedinih glasova Parčić polazi od hrvatskoga jezika. Tako, primjerice, talijansko *c* „ispred tvrdimi samogłasi ima i tvrd izgovor kao hrvatsko *k*” (Parčić rkp: 2), a „pred mekimi samogłasi ima i mekan izgovor poput hrv. *ć*” (Parčić rkp: 2); „skupina *gn /.../* izgovara se kao hrv. *nj*” (Parčić rkp: 4); „*j /.../* glasi kao hrvatski *i*” (Parčić rkp: 4).

Parčić drži da razliku u izgovoru talijanskoga */e/ /i/* „početnik nemože nego živom riečju naučiti, a gdje se dvoumje već i rječnici obični to bilježe” (Parčić rkp: 2). Ovakvo tumačenje potvrđuje da je rukopis namijenjen učenicima na početnome stupnju učenja talijanskoga jezika, ali i da je autor poznao rječnike s talijanskom sastavnicom. Štoviše, objašnjavajući „dvojaki glas *u*” (Parčić rkp: 5), Parčić naznačuje da imaju „bolji talijanski rječnici kakvu oznaku kao *piknju, n. pr.*” (Parčić rkp: 5).

Iako razgraničava termine slovo i glas, Parčić se u svojim se rješenjima koleba.²¹ To je vidljivo i iz naziva prvoga poglavlja: *Abeceda i izgovaranje slovâh*. U dijelu primjera Parčić izbjegava uvođenje termina slovo *i / ili glas, npr. „dvostruko g (gg) kao i kod c prvo uzima meki ili tvrdi izgovor”* (Parčić rkp: 3); „u ovih slučajevih naliči većma na hrv. *ć*” (Parčić rkp: 2). U ponekim je primjerima prekršten naziv glas pa se autor umjesto: „meki ili tvrdi izgovor prema sliedećemu glasu” (Parčić rkp: 3), odlučuje za „meki ili tvrdi izgovor prema drugomu” (Parčić rkp: 3).

Kao i u *Grammatici*, Parčić slogotvorni */r/* zapisuje grafemom *r* jednako kao i neslogotvorni */r/*, npr. *tvrđ, tvrdo, prvo, krstna*. Iako dvoslovi *dj* i *gj* imaju istu artikulacijsko-akustičnu vrijednost, u rukopisu iščitavamo sljedeće zapise: *angjel, medju, tudjega, riedji, prilagodjeno*. Ovakve će zapise Parčić objasniti u *Grammatici* gdje tumači da se *dj* piše u riječima koje „u korijenu imaju *d*”²², a *gj* „u stranim riječima, npr. *angjel (angelo)*”²³. Dakle, jedino je objašnjenje za uporabu tih dvaju dvoslova za jedan fonem njihova

O Parčićevu leksikografskom radu usp. npr. Bonefačić 1903; Bolonić 1973; Putanec 1993; Vince 1993; Gostl 1998; Vajs 2003; Turk 2006; Turk 2012.

²⁰ Parčić je jednaku podjelu zabilježio i u *Grammatici*. Usp. Parčić 1878: 4.

²¹ „Od Kašića, koji govori ‘de literis’, svi hrvatski i srpski gramatičari prije Babukića pod slovom razumijevaju i glas” (Tafr 1993b: 52). Antun Mažuranić u drugom je izdanju *Temelja ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839.) prvi uveo terminološko razlikovanje ovih pojmova, no u tekstu ne radi razliku među njima. „Što se tiče razlikovanja slova i glasa, i terminološki i pojmovno, prvi put u hrvatskim gramatikama učinjeno je to u G³ (Vjekoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854., op. B. M. M.)” (Tafr 1993b: 52).

²² „radicalmente hano la d” (Parčić 1878: 3).

²³ „l'altra nelle parole forestiere che in origine hanno la g, p. es. *angjel (angelo)*” (Parčić 1878: 3).

dijakronijska morfološka distribucija. U vezi s odrazima jata, valja razmotriti sljedeće primjere: *rieči, uvijek, zamienila, mienjaju, rietko, promienjeni, nepromienjen, zamienjuje, dvieina, razdjeliti, rječnici*. Iz navedenoga se daje zaključiti da Parčić *jat* bilježi kao *ie* u dugim slogovima, a *ie / je* u kratkim.²⁴ Držimo da je kolebanje u ostvaraju kratkoga jata rezultat Parčićeve nesigurnosti u distribuciji *jata*. U prilog tomu svjedoči i primjer *promjene* s kratkim jatom u kojemu je autor ispravio zapis *promiene* te zapisao *promjene* (usp. Parčić rkp: 7). U rukopisu se nalazi i primjer zapisa jata u dugome slogu kao *ije: razumije*.²⁵

Jedno je od bitnih obilježja zagrebačke filološke škole morfonološki pravopis. Parčić se u *Grammatici* odlučuje za umjereno morfonološki pravopis. Odstupanje od morfonološkoga pravopisa u predstavnika zagrebačke škole nije bila novost – i Antun Mažuranić u *Slovnici Hèrvatskoj za gimnazije i realne škole* na teorijskoj razini dopušta poneka rješenja fonološkoga pravopisa (Mažuranić 2008: 48).²⁶ Budući da je Parčićeva *Grammatica* pisana talijanskim jezikom, nije bilo moguće utvrditi odlučuje li se autor za umjereno morfonološki pravopis samo na teorijskoj razini ili svoj nauk provodi i u praksi.²⁷ U rukopisnoj gramatici autor primjenjuje morfonološko pravopisno načelo, npr. *omekčavanje, obće, izčezne, izkustvom, postoji, obrazcu, pretpostavlja, mužki, mužkarce*. Tek je jedan primjer zapisan fonološkim pravopisom – *š njim*. Isti je primjer naveden i u tekstu *Grammatice* s napomenom da valja pisati *s njim*, ne *š njim*, što pripada fonološkom pravopisu.²⁸

Parčić dalje naznačuje da se u talijanskom jeziku udvostručeni suglasnik „njegda rabi kao naglasak ili da ga nadomjesti” (Parčić rkp: 6), „njegda pak sluti na drugo koje slovo iz latinske abecede prilagodjeno glede blagoglasja” (Parčić rkp: 6), a „njegda napokon jer tako se uvelo u običaj” (Parčić rkp: 6). Iz navedenoga je razvidno da autor ne pojašnjava *blagoglasje* kao što to čini u *Grammatici*²⁹, ali i da razlog promjena u određenim tvorbenim i morfološkim kategorijama vidi isključivo u fonetici³⁰.

²⁴ Različito je to od rješenja u *Grammatici* u kojemu autor drži da se *jat* bilježi kao *ie* u dugim slogovima, a *je* u kratkim. Usp. Parčić 1878: 2.

²⁵ Parčić u *Grammatici* ostvaraj *jata* kao *ije* u dugom slogu drži oznakom vukovske tradicije. Usp. Parčić 1878: 2. Valja napomenuti da Parčić vukovsku tradiciju izjednačava sa srpskom, što je omaškom i u dijelu suvremene literature. Usp. npr. Ham 2006: 132-135.

²⁶ „Piši onako, kako-te najlakše mogu razumjeti, ako ne svi, a ono barem većina onih, za koje pišeš. /.../ Dèrži se etymologije donle, dok ona olakšava razumljenje; /.../ Dèrži se blagoglasja ondè, gđè etymologija smeta razumljenje” (Mažuranić 2008: 48).

²⁷ Valja napomenuti da Parčić u *Grammatici* hrvatskim jezikom naznačuje naslove većih cjelina, djelomično nazivlje unutar svake gramatičke razine te poneka oprimjerenja. Ipak, radi se o malom broju primjera pa se ne može sa sigurnošću utvrditi koje pravopisno načelo autor primjenjuje.

²⁸ Usp. Parčić 1878: 8.

²⁹ Objašnjavajući glasovne promjene u *Grammatici*, Parčić smatra da se „u tvorbi, oblikovanju ili izgovoru riječi mogu naći dva ili više samoglasnika ili suglasnika koji otežavaju izgovor, /.../, tj. ne uklapaju se u određena pravila jezika” („di soventa nelle formazione, composizione od inflessione dei vocaboli possono trovarsi dapresso due o più vocali o consonanti tali, che rendano la pronuncia ora troppo difficile /.../, ovvero sia non conforme a certe regole da tempo immemorabile introdotte nel linguaggio” (Parčić 1878: 5)) pa „riječi podliježu mutjenama koje se nazivaju mutacije blagoglasja” („le lettere vanno suggerite ad alterazioni, che chiamansi mutazioni eufoniche” (Parčić 1878: 5)).

³⁰ Takvo je *naivno* objašnjenje jezičnih promjena u kojima se glasovi mijenjaju da bi se postigla *eufonija* ili *blagoglasje* bilo često u europskoj lingvistici 19. stoljeća (Tafra 1993b: 57).

Središnje mjesto Parčićeva gramatičkoga opisa u rukopisu zauzima morfologija. Autor opisuje pet vrsta riječi, što iščitavamo iz naslova manjih cjelina: *samostavnik* (imenica), *pridavnik* (pridjev), *brojnik* (broj), *zaima* (zamjenica), *glagolj*. Iz navedenoga je razvidno da autor navodi (i tumači) samo promjenjive vrste riječi. Smatramo da je razlog tomu činjenica da Parčić svoju gramatiku nije završio. Naime, nakon poglavlja o glagolima, autor ostavlja pet praznih stranica (tri stranice pripadaju devetom, dvije desetom listu), a nakon toga slijedi naslov: *Poraba spolnika*. Držimo da je autor prazne stranice htio popuniti tumačenjem o nepromjenjivim vrstama riječi koje je zasigurno poznao, što se daje zaključiti iz njegova nauka u *Grammatici*, ali i činjenici da u rukopisu spominje *predloge*, *prislove*, *uzklike* i *čestice*. Da je rukopis nedovršen, svjedoče i napomene da će o nečemu više riječi biti u *Skladnji*³¹ koju Parčić nije napisao. Dodajmo tome i podatak da je uz rukopis gramatike pronađen arak praznih papira s osam presavijenih listova formata A4 koji tvore četiri stranice (ukupno 32 stranice), istovjetnih onima na kojima je napisana gramatika.

Parčić u rukopisu spominje *imena* i *čestice* iz čega se daje zaključiti da riječi po uzoru na Mažuranića i Vebera dijeli na *imena*, *glagolje* i *čestice*.³² Od gramatičkih kategorija promjenjivih imenskih vrsta riječi razlikuje rod (*muški*, *ženski*, *srednji*), broj (*jednina* i *množina*) i padež. U talijanskome je jeziku šest padeža, „kao u latinskom jeziku” (Parčić rkp: 9), a uz latinske izvore, Parčić zapisuje i hrvatske nazive: *nominativ* (*imeniteljni*); *genitiv* (*roditeljni*); *dativ* (*dateljni*); *akuzativ* (*viniteljni*); *vokativ* (*zvateľjni*); *ablativ* (*tvoriteljni*).

Za razliku od latinskoga i hrvatskoga jezika, deklinaciju je u talijanskome jeziku mnogo jednostavnije usvojiti.³³ Pritom autor u deklinacijske obrasce ne zapisuje imenice, već samo „predloge” (Parčić rkp: 10) koji u talijanskome jeziku „označuju padeže” (Parčić rkp: 10). *Sklonitbu* Parčić tumači kao „razne odnošaje samostavnikā (tako i pridavnika)” (Parčić rkp: 9), što je blisko tumačenjima u suvremenim priručnicima³⁴ te uspjelije negoli u *Grammatici*³⁵.

Iz teksta je rukopisne gramatike razvidno da Parčić u G mn. imenica zapisuje *-ā*, *-a*, *-āh*, *-ah*, npr. *samostavnikā*, *životinja*, *slovāh*, *jednoslovčanicah*. U *Grammatici* odustaje od *h* u G mn. pa drži da je bolje pisati „znak dužine (*ā*, *à*)”³⁶. Ipak, tumačeći naglaske napominje

³¹ Usp. npr. „Kakva je poraba ovakih stupnjevanih pridavnika /.../ bit će rieč u Skladnji” (Parčić rkp: 22).

³² Parčić u *Grammatici* napušta klasifikaciju imenica, pridjeva, zamjenica i brojeva u *imena*, a nepromjenjive vrste riječi (priloge, prijedloge, veznike i uzvikve) određuje kao *čestice*. Usp. Parčić 1878.

³³ „Nejma tko pomisliti da bi talijanski jezik imao kakvu sklonitbu gdje se padeži raspoznivaju mienjanjem svršetka, kao u našem ili u latinskom jeziku. Tu je dapače sklanjanje sa svim jednostavno” (Parčić rkp: 9).

³⁴ Usp. npr. Barić i sur. 1997: 99; Silić – Pranjković 2007: 98.

³⁵ Parčić deklinaciju u *Grammatici* definira kao „dodavanje završetka na osnovu” („aggiungere al suo tema le desinenze de’diversi numeri e casi” (Parčić 1878: 22)).

³⁶ „un segno di allungamento (*ā*, *à*)” (Parčić 1878: 24).

Ovakvo je tumačenje u skladu s težom o grafijskoj ulozi slova *h* u označavanju dugoga *ā* u G mn. Branke Tafre. Usp. npr. Tafra 1991, 1993b, 1999, 2002. Iako danas ne postoji jedinstveno mišljenje oko ovoga pitanja, slažemo se s autoricom da „za donošenje znanstvenih sudova nije bitno jesu li oni (stariji jezikoslovci koji u svojim organskim govorima nisu imali fonem /h/, ali su ga koristili kao dio književnoga jezika, op. B. M. M.) genitivno *h* izgovarali, ili su ga ‘slabo’ izgovarali ili ga nisu nikako izgovarali, mi to za svakoga od njih ne

da znak ^ valja koristiti samo kao naglasni znak, a ˇ kao znak za zanaglasnu dužinu. U rukopisu kao znak za zanaglasnu dužinu Parčić koristi oba znaka, a uz nastavak -a, pojavljuje se i slijed -ah. Također, autor u svim primjerima ne naznačava zanaglasnu dužinu. Iz navedenoga se daje zaključiti da su Parčićeva promišljanja o gramatičkome nastavku G mn. imenica u *Grammatici* mnogo preciznija, a time i uspjelija negoli u rukopisu.

Po uzoru na zagrebačke prethodnike, Parčić bilježi nesinkretizirane nastavke u DLI množine. Imenice koje se „odnose na mužkarce kao njihova vlastita imena, njihovi naslovi, zanati, službe i t. d. jesu već po samom značenju mužkoga roda. /.../ Ženskoga su roda imena pripadajuća ženskim glavama, njihovi naslovi, službe i t. d.” (Parčić rkp: 16). Parčić tako razlikuje rod koji se raspoznaje po značenju. U donjem desnom uglu iste, 16. stranice rukopisa autor naznačuje bilješku u kojoj stoji da se „poznaje rod samostavnika: a) Po značenju – za osobe i životinje; b) po dočetu – za neživuču stvari” (Parčić rkp: 16). Takvo je tumačenje na tragu Babukićeva i Mažuranićeva nauka prema kojemu bi se rod živih bića trebao određivati prema značenju, a rod neživih stvari prema završetku imenica. Nauk je to kojega se Parčić pridržava i u *Grammatici*. Primjena je hrvatske metodologije u talijanskome jeziku rezultirala velikim brojem iznimaka, pa i činjenicom da imenice istoga završetka često mogu biti i muškoga i ženskoga roda. Ipak, Parčić od takve klasifikacije roda ne odustaje.

Iako pridjeve ne klasificira, tumačeći uporabu člana naznačuje da „kad u našem jeziku pridavnik stoji u izvjestnom obliku tada mu dolikuje u talijanskom jednako izvjestni spolnik i obratno” (Parčić rkp: 39). Iz navedenoga se daje zaključiti da Parčić razlikuje *izvjestni* te *neizvjestni* lik pridjeva, tj. određene i neodređene pridjeve.

Autor navodi da se *brojnici* dijele „u dva obična razreda: glavni i redni brojevi” (Parčić rkp: 26), ali izdvaja i *sломke*, npr. 2/3; 3/4 te *skupne brojeve*, npr. *dvoje*, *desetero*, *dvadesetero*. Pritom, kao i u *Grammatici*, zapisuje velik broj primjera svake pojedine vrste brojeva, što držimo vrlo korisnim u učenju stranoga jezika. Usporedimo li podjelu brojeva u *Grammatici* s podjelom u rukopisu, daje se zaključiti da Parčić nije pokazao sigurnost u njihovoj klasifikaciji. Naime, iako u *Grammatici* nudi trojnu podjelu na glavne, redne i zbirne brojeve, u bilješku dodaje i *brojeve društva*, *množne brojnice* te brojeve za označavanje razlomaka koje ne imenuje. U rukopisu uz podjelu brojeva na *glavne* i *redne* dodaje i *sломke* te *skupne brojeve*. Držimo da razlog Parčićeve nesigurnosti valja potražiti u složenim klasifikacijama brojeva koje su ponudili njegovi zagrebački prethodnici.³⁷ Iako je njegova jednostavnija podjela bliska suvremenoj literaturi,³⁸ uzor je u zagrebačkoj tradiciji rezultirao pridodanim vrstama brojeva.

možemo ionako sa sigurnošću utvrditi, te jesu li u svom (ne)znanju mislili da je stvarno dio nastavka ili da je pravopisni znak za razlikovanje homografskih oblika /.../” (Tafra 2002: 156).

³⁷ Mažuranić brojeve dijeli na: *glavne*, *redne*, *dělnе*, *množne*, *kakvoće*, *samostavničke*, *prislovne*. U objašnjenju spomenutih vrsta autor dodaje i osmu vrstu brojeva te ih naziva *društvenima*. Usp. Mažuranić 2008: 75.

Složenu je Mažuranićevu podjelu brojeva Veber dodatno proširio opisujući čak devet vrsta brojeva: *glavne*, *redne*, *dělnе*, *kakvoće*, *množne*, *društvene*, *prislovne*, *razne*, *ulomne*. Usp. Veber 1871: 50-54. Također, valja napomenuti da je Parčićeva podjela brojeva na tragu one u talijanskim gramatikama 19. st. Usp. npr. Fornaciari 1882.

³⁸ Usp. npr. Babić i sur. 1991; Težak – Babić 1992; Barić i sur. 1997; Silić – Pranjaković 2007.

Zamjenice Parčić klasificira po značenju u šest razreda: *osobna, posjedna / posjedovna, dokazna, odnosna, upitna i neizvjestna zaimena*. Iz deklinacijskih je obrazaca razvidno da su u osobne zamjenice ubrojene osobne te povratne zamjenice. Tumačenje prema kojemu posvojne zamjenice pripadaju zasebnom razredu razlikuje se od Veberova nauka koji preuzima u *Grammatici*. Iako je pažnja posvećena deklinacijskim obrascima talijanskoga jezika, autor definira posvojne i odnosne zamjenice čime iščitavamo vrijedne informacije koje izostaju u *Grammatici*³⁹. Posvojne zamjenice „označuju posjed ili svojstvo i mogu stajati ili sa drugim samostavnikom kao pridavnici /.../ ili sami /.../ kao samostavnici” (Parčić rkp: 29). Određujući da se posvojne zamjenice u rečenici mogu ponašati kao *pridavnici* te kao *samostavnici*,⁴⁰ Parčić naslućuje njihovu sintaktičku funkciju u rečenici. Također, uočava da atribut nije nezavisan rečenični član, već se veže uz imensku riječ (bez obzira na njezinu funkciju u rečenici).

Odnosne su zamjenice one „koje se na predjašnji samostavnik odnašaju” (Parčić rkp: 30). Iako navedeno pravilo treba ponešto korigirati⁴¹, važno je napomenuti da Parčić uočava da se odnosna zamjenica odnosi na imenicu koja joj prethodi. Ipak, ne napominje da odnosna zamjenica uvodi odnosnu rečenicu, što je u skladu sa sintaktičkim opisom u *Grammatici* koji ostaje na razini sintagme.

Tumačenje je glagola svedeno na prikaz „sprezanja pomoćnih glagolja” (Parčić rkp: 31) *essere (biti) te avere*⁴². U sprezanju glagola *biti* nazive glagolskih vremena, načina te često i primjere 1. lica jednine pojedinoga vremena i načina Parčić zapisuje hrvatskim jezikom. Dade se zaključiti da je autor u rukopisu preveo nazive glagolskih vremena i načina talijanskoga jezika na hrvatski da bi olakšao usvajanje talijanskoga jezika učenicima na početnome stupnju.

Stoljećima su naši gramatičari upotrebljavali oblike *ovaj, ova, ovo* koji su stajali uz imenicu kao pomoćno sredstvo u određivanju roda imenica. Da je i Parčić svjestan takve tradicije, dade se iščitati iz bilješke u kojoj navodi da treba biti oprezan da „se ne zamieni /.../ spolnik un, una, uno sa brojnikom uno prema našem jedan” (Parčić rkp: 36).⁴³

³⁹ Parčić zamjenice u *Grammatici* klasificira po značenju u pet razreda, ali pritom izostaje definicija svakoga razreda, ali i zamjenica u cijelosti.

⁴⁰ Parčićevo se tumačenje odnosi na talijanski jezik. Naime, u talijanskome jeziku posvojne zamjenice mogu imati ulogu atributa, apozicije, subjekta i objekta.

U hrvatskome jeziku imenice u rečenici mogu imati ulogu subjekta, imenskoga dijela imenskoga predikata, objekta, priložne oznake, nesročnoga atributa te apozicije. Posvojna zamjenica ne može imati ulogu apozicije i nesročnoga atributa, a funkciju subjekta, objekta i priložne oznake može vršiti samo na razini iskaza.

⁴¹ Odnosne se zamjenice mogu odnositi i na zamjenice, zamjeničke priloge, npr. *Neka pita onaj tko ne zna; Pitajte onoga koga sretnete; Jeste li našli ono što ste tražili; Neka bude onako kako smo se dogovorili*.

⁴² Parčić ne naznačuje hrvatsku jednakovrijednicu talijanskoga glagola *avere*.

⁴³ Iako autoru spolnik označava član, riječ je o funkciji (pokazatelj roda), a ne o vrsti riječi: „Nevalja pak misliti da je neizvjestni sp. prema našem jedan, to onda znači samo kad je uno, brojnik, t. j. kad je rieč o jednom samom predmetu” (Parčić rkp: 37).

U svremenom su se literaturi pojavila promišljanja prema kojima je *jedan* u primjeru *Pred vratima stoji jedan čovjek* neodređeni član koji se ne razlikuje od npr. njemačkoga *ein*. Pritom valja razlikovati *jedan* kao broj te *jedan* kao član. Usp. npr. Silić 1992/1993; Silić 2000; Marković 2002.

Autor imenice dijeli na *vlašće* (vlastite) i *obće*. Vlastite imenice dalje dijeli u nekoliko kategorija: „vlašća imena za osobe, budi krstna, budi povjestna ili mitološka /.../ porodična imena /.../ imena za gradove i za ostrva /.../ imena za carstva, kraljevine, države i dielove svieta /.../ imena za gore, mora, rieke i jezera” (Parčić rkp: 35). Ova je podjela, kao rezultat uporabe člana u talijanskome jeziku, mnogo uspjelija negoli ona u *Grammatici* u kojoj se vlastite imenice dijele na one koje označavaju osobe te one koje označavaju stvari⁴⁴.

Kako je rečeno, Parčić u svom rukopisu tek naznačuje tvorbu riječi. Tako u naslovu *Prevratanje samostavnika iz mužkoga roda u ženski* tumači tvorbu imenica ženskoga roda od imenica muškoga roda u talijanskome jeziku, ali pritom ne uključuje oprimjerenja na hrvatskome jeziku. Osim mocijske tvorbe, autor u poglavlju *Preinaka samostavnih i pridavnih imena* navodi primjere sufiksalne tvorbe u kojima se „mjenjajuć dokončavanja samostavnika i pridavnika” (Parčić rkp: 24) mijenja i „značenje” (Parčić rkp: 24). U nastavku nabroja talijanske sufikse i navodi njihova značenja. Osim onih za tvorbu uvećanica, nabrojani su sufiksi dijelom talijanske tradicije i teško ih je prevesti na hrvatski jezik. Potvrđuju to i Parčićeve jednakovrijednice u hrvatskome jeziku označene upitnikom, npr. *nevazzo* (*mećava?*), *popolazzo* (*svjetina?*), ali i one čije značenje u hrvatskome jeziku nije jednako opisanome, npr. „dokončaj accio, astro, azzo posprdna, podrugljiva /.../ giovinastro (mladunče)” (Parčić rkp: 24). Poneke je primjere u hrvatskome jeziku moguće prevesti samo opisno, npr. „dokončaj otto, otta označuje veličinu udruženu sa kojekakvom vrlinom /.../ vecchiotto (krepko starče)” (Parčić rkp: 24).

U kratkom poglavlju naslovljenom *Zamjenica – (Zaime) – Pronome* – Parčić tumači uporabu zamjenica koje u talijanskome jeziku mogu imati trostruk lik u rečenici. Ovakav kratak zapis ne bismo smjeli shvatiti kao dodatak mnogo širem poglavlju istoga naslova. Naime, riječ je o autorovu sintaktičkome razmatranju zamjenica u kojem upućuje na njihovu uporabu u rečenici. Zapis završava napomenom da je u talijanskome jeziku „tak još i sa predlozi” (Parčić rkp: 36).

Sintaktičke napomene dijelom su i tumačenja člana uz glagole uz koje autor zapišuje primjer na hrvatskome jeziku *izabraše ga kraljem* koji pojašnjava kao „prirok (koji) kod nas često stoji o instrumentalu” (Parčić rkp: 39). U suvremenoj literaturi konstrukcije tipa *imenovati + instrumental* nisu jednoznačno određene: definirane su ili kao neizravni objekti (Barić i sur 1997: 441–442) ili kao predikatni proširci (Katičić 1986: 97–98; Silić – Pranjković 2007: 292). Na takvom je tragu bio i Parčić pa spomenute konstrukcije u *Grammatici* imenuje objektima⁴⁵, a u rukopisu dijelom predikata.

U zaključku recimo da je Parčićeva rukopisna gramatika priručnik za učenje talijanskoga jezika za početnike, kojima je materinski jezik hrvatski. Obilježava je niz gramatičkih rješenja kojih se autor više ili manje držao i u *Grammatici*, a koja su dijelom koncepcije zagrebačke filološke škole.

⁴⁴ Usp. Parčić 1878: 20.

⁴⁵ Usp. Parčić 1878: 134.

Izvori

- Babukić, Vjekoslav (2013) *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, Zagreb, 1936. (pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.)
- Babukić, Vjekoslav (1854) *Ilirska slovnica*, Bèrztotisak nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb.
- Mažuranić, Antun (2008) *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole*, Zagreb 1859. (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.)
- Parčić, Dragutin Antun (1878) *Grammatica della lingue slava (ilirica)*, Spiridione Artale, Zadar.
- Parčić, Dragutin Antun, Rukopisna slovnica talijanskoga jezika (rkp).
- Weber, Adolfo (1871) *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*, Zagreb.

Literatura

- Anić, Vladimir (1993) „Dragutin Parčić kao hrvatski gramatičar”, *Zadarska smotra*, XLII, 3, 93–102.
- Babić, Stjepan i sur. (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Globus, Zagreb.
- Barić, Eugenija i sur. (1997) *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Bolonić, Mihovil (1973) „O životu i radu Dragutina A. Parčića (U povodu 70. obljetnice smrti)”, *Bogoslovska smotra*, 42, 2, 418–438.
- Bonefačić, Klement Kvirin (Daroslav) (1903) *Dragutin A. Parčić*, Tisak tiskare Kurykta, Krk.
- Fornaciari, Raffaello (1882) *Grammatica Italiana dell' uso moderno*, Sansoni Firenze.
- Gabrić-Bagarić, Darija (2003) „Jezik u gramatikama južnih hrvatskih prostora 17. i 18. stoljeća”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, 1, 65–86.
- Gabrić-Bagarić, Darija, Marijana Horvat (2008) „Gramatika talijanska ukratko (1649.) Jakova Mikalje”, pogovor u: Jakov Mikalja, *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*, Zagreb, 1649. (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.), 105–168.
- Gostl, Igor (1998) *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Grabovac, Julije (1964) „Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti”, *Zadar, geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura*; Zbornik, ur. Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 207–248.
- Ham, Sanda (2006) *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit (1971) *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Marković, Ivan (2002) „Nešto o određenosti / neodređenosti u hrvatskome”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28, 1, 103–150.

- Morić-Mohorovičić, Borana (2014) *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Novak, Grga (1966) „Presjek kroz povijest grada Zadra”, *Grad Zadar, presjek kroz povijest*, JAZU, Zadar, 7–76.
- Pranjković, Ivo (2010) „Hrvatski jezik u 19. stoljeću”, Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole, ur. Krešimir Mićanović, FF Press, Zagreb, 49–68.
- Putanec, Valentin (1993) „Ocjena prinosa rječnika Dragutina Parčića hrvatskoj leksikografiji”, *Zadarska smotra*, XLII, 3, 89–92.
- Silić, Josip (2000) „Kategorija neodređenosti / određenosti i načini njezina izražavanja”, *Riječki filološki dani 3* (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 2000.), ur. Diana Stolac, Rijeka, 401–406.
- Silić, Josip, Ivo Pranjko (2007) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip (1992/1993) „Aktualizator jedan u hrvatskome jeziku (uvodna razmišljanja)”, *Filologija*, 20-21, Zagreb, 403–411.
- Stolac, Diana (2005) „Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 20, 249–276.
- Tafra, Branka (1991) „Jesu li ahavci izgovarali h?”, *Kolo*, 5–6, 47–64.
- Tafra, Branka (1993a) „Novi stari naziv: slovnica”, *Jezik*, 40, 4, 111–115.
- Tafra, Branka (1993b) *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Tafra, Branka (1997) „Slovkinja Josipa Jurina”, *Riječ*, 3, 23–24, 98–106.
- Tafra, Branka (1999) „Jurinova gramatika”, *Jezikoslovac fra Josip Jurin* (Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Josipu Jurinu održanoga u Primoštenu), Matica hrvatska, Primošten – Gradska knjižnica „Juraj Šišgorić” u Šibeniku, Primošten – Šibenik, 7–36.
- Tafra, Branka (2002) „Jezikoslovac Šime Starčević”, pogovor u: Šime Starčević, *Nova ricsoslovica iliriska*, Trst 1812. (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb), str. 127–177.
- Tafra, Branka (2012) *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tafra, Branka (2013) „Dvjestota obljetnica rođenja Vjekoslava Babukića (1812-2012)”, pogovor u: Vjekoslav Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*, Zagreb, 1836., (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.), 81–164.
- Težak, Stjepko, Stjepan Babić (1992) *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 7. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Turk, Marija (2006) „Hrvatski prijevodni ekvivalenti stručnog nazivlja u Parčićevim rječnicima”, *Fluminensia*, 1, 41–51.

- Turk, Marija (2012) „Stranojezični elementi u rječnicima Dragutina Parčića”, *Filologija*, 56, 195–205.
- Vajs, Nada (2003) „Fitonimija u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskome* iz 1901.”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, 1, 339–353.
- Velčić, Franjo (2004) „Rukopisna ostavština ‘Staroslavenske akademije’ koja se čuva u Krku”, *Zbornik Glagoljica i hrvatski glagolizam*, ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, 37–52.
- Vince, Zlatko (1993) „Dragutin Parčić kao leksikograf”, *Zadarska smotra*, XLII, 3, 79–88.

SUMMARY

Borana Morić-Mohorovičić

MANUSCRIPT OF ITALIAN GRAMMAR WRITTEN BY DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

Closet Miscellanea in Bishop's archive in Krk preserves the less known manuscript of Italian grammar written in Croatian language by Franciscan Dragutin Antun Parčić. The grammar lacks a preface which would define its purpose and target group. Still, one can assume that it was intended for students who wanted to enroll in high school in Italian language after attending primary school in Croatian language. The paper analyzes the language concepts of the manuscript. Those concepts are frequently compared with the ones in *Grammatica della lingua slava (illirica)*, grammar of the Croatian language written in Italian. The analysis shows that the manuscript is unfinished and that it is a part of the concept of the Zagreb School of Philology.

Key words: *Dragutin Antun Parčić; manuscript of Italian grammar; Grammatica della lingua slava (illirica); Zagreb School of Philology*